

Posudok oponenta dizertačnej práce študenta Miloša Hořejša

Nacistická germanizačná a osídľovacia politika v Protektoráte Čechy a Morava v rokoch 1942 – 1945

predkladaná v roku 2018 na Ústave hospodárskych a sociálnych dejín FFUK Praha

I. Stručná charakteristika práce

Dizertačná práca doktoranda Miloša Hořejša v rozsahu 343 strán spracúva a hodnotí prínosnú tému Nacistická germanizačná a osídľovacia politika v Protektoráte Čechy a Morava v rokoch 1942 – 1945, ktorá doteraz nebola komplexne spracovaná. Konkrétne pojednáva o ideových premisách, zámeroch, metódach, subjekte, objekte a o výsledkoch germanizačnej a osídľovacej politiky. Vychádza z rozsiahleho historiografického a pramenného výskumu a prináša množstvo nových poznatkov a analýz v rámci zvolenej témy.

II. Stručné celkové hodnotenie práce

Doktorand Miloš Hořejš si po dohode so školiteľom vybral veľmi prínosnú tému dizertačnej práce, ktorá doteraz nebola komplexne spracovaná, aj keď ku viacerým čiastkovým problémom uvedenej témy už je k dispozícii pomerne bohatá produkcia českej, nemeckej, ako aj inonárodnej historiografie. Dizertácia sa opiera o rozsiahle a do značnej miery vyčerpávajúce štúdium literatúry k zvolenej téme a o pôvodný pramenný výskum vo viacerých domácich a zahraničných archívoch. Má rozsah 343 strán a pozostáva z predpísaných úvodných častí, piatich kapitol vrátane úvodu, z 28 podkapitol, ako aj zo záveru a zoznamov skratiek, tabuliek, literatúry, prameňov a z príloh. Svojou štruktúrou zodpovedá vnútornej logike predmetu skúmania, čiže germanizačnej a osídľovacej politike nacistického Nemecka v Protektoráte Čechy a Morava. Autor postupne hodnotí teoretické premisy, objekt, subjekt, praktickú realizáciu a výsledky tejto politiky. Na základe spracovania literatúry a prameňov prináša množstvo nových poznatkov, hodnotení a analýz. Najväčší prínos dizertácie možno hľadať v spracovaní jednotlivých aspektov praktickej realizácie nastickej germanizačnej a osídľovacej politiky na území Protektorátu a jej špecifik v porovnaní so situáciou v iných okupovaných krajinách. Dizertácia zároveň prináša odpovede na viacero hypotéz o špecifickom charaktere germanizačnej a osídľovacej politiky v Protektoráte. Po jazykovej, štylistickej a formálnej stránke je na dobrej úrovni.

III. Podrobné zhodnotenie práce a jej jednotlivých aspektov

1/ Štruktúra argumentácie, metodologický prístup

Práca má jasne a zrozumiteľne stanovené hlavné ciele, v úvode rozpracované do jednotlivých bodov. Obsah a štruktúra dizertácie zodpovedajú vytýčenej téme a vnútornej logike predmetu skúmania, čiže nacistickej germanizačnej a osídľovacej politiky v Protektoráte. Autor postupuje od výkladu hlavných pojmov (Lebensraum, Blut und Boden atď) ku charakteristike nacistickej germanizačnej politiky a jej kľúčových cieľov v medzinárodných súvislostiach a v špecifických podmienkach Protektorátu. Potom prechádza k hodnoteniu a analýze aktérov germanizačnej a osídľovacej politiky, teda k nacistickým inštitúciám a korporáciám, pričom hlavnú pozornosť venuje Pozemkovému úradu (Bodenamt) prispôbenému novým cieľom. Ďalej nasleduje analýza ideologického zdôvodnenia rasovej politiky (eugenika na Nemeckej UK), analýza legislatívneho základu, metód a foriem získavania pôdy pre germanizačné plány, kde objektom boli rôzne skupiny vlastníkov (židovská komunita, cirkev, šľachta, české obyvateľstvo, verejné stavby ako forma zaberania pôdy) a hodnotenie subjektu osídľovania (nemecké obyvateľstvo z rôznych oblastí Európy). V záverečnej časti dizertácia približuje postupy realizácie osídľovacej politiky s celkovou charakteristikou tohto procesu a s konkrétnymi príkladmi vo vybraných regiónoch. Práca končí sumarizáciou konkrétnych výsledkov pôvodných plánov germanizácie a osídľovania a tiež prehľadným hodnotiacim záverom. Takto vystavaná štruktúra práce, ako aj argumentácie autora s tradičným postupom od všeobecného k jednotlivému bola podľa môjho názoru zvolená veľmi dobre. Zároveň vyčerpáva všetky kľúčové aj vedľajšie aspekty hlavnej témy dizertácie.

Pochopiteľne, že hĺbka spracovania jednotlivých otázok hlavnej témy v kapitolách a podkapitolách je rôzna a zjavne závisela od šírky pramenného a bibliografického výskumu, od doterajšieho stavu bádania, ako aj od doterajšieho tematického zmerania autora. Grafická úprava štruktúry dizertácie v obsahu na začiatku práce je dosť neprehľadná. Kapitoly mohli byť lepšie odlišené. Uvedený problém je však možné ľahko odstrániť.

Metodologické postupy a štruktúra argumentácie sú jasne formulované v úvodnej kapitole dizertácie a možno konštatovať, že autor vytýčené postupy v nasledujúcich kapitolách skutočne rešpektuje a sa nimi riadi. Teoretickým otázkam, rozboru a výkladu kľúčových pojmov je v práci venovaná veľká pozornosť a veľký priestor, čo nasvedčuje, že boli dôsledne a viacnásobne prepracované. Zároveň možno konštatovať, že práca svojim obsahom splnila aj všetky hlavné ciele stanovené v úvodnej časti. Autor sa logicky venuje germanizačnej a osídľovacej politike na obsadených územiach, pričom poukazuje na špecifiká prístupu nacistov k českému etniku. Germanizačná politika však nevynímala ani formálne samostatné

satelity Nemecka vrátane Slovenskej republiky 1939-1945, aj keď tu nebola prvoplánovo zjavná. Autor mohol uvedenú skutočnosť aspoň na okraj zdôrazniť.

2/ Formálna úroveň práce

Predložená dizertácia je po jazykovej, štylistickej a formálnej stránke na dobrej úrovni. Autor používa viacero skratiek, ktoré sú však v texte, ako aj v zozname na konci práce náležite vysvetlené. Poznámky pod čiarou zodpovedajú predpísaným štandardom a sú v súlade s jednotlivými druhmi použitej literatúry a prameňov. Dizertácia má predpísanú štruktúru a uspokojivú grafickú úroveň. Vytknúť možno nejednotné písanie veľkého a malého písmena v kľúčovom názve politického útvaru Protektorát (protektorát), ako aj v skrátenej názve Nemeckej ríše, ako Ríša (ríša).

3/ Práca s prameňmi a materiálom

K uvedenej stránke hodnotenia dizertácie treba hneď na začiatku uviesť, že práca vychádza z rozsiahleho bibliografického a pramenného heuristického výskumu. Ohľadne všeobecných teoretických otázok germanizačnej a osídľovacej politiky autor využil početné práce z domácej, nemeckej, rakúskej, anglosaskej, poľskej a čiastočne aj inonárodnej historiografie a hodnotenie vývoja v Protektoráte je založené na vyčerpávajúcom štúdiu relevantnej domácej, nemeckej a prípadne aj inej produkcie. Dôležitú úlohu v príprave dizertácie zohrali tiež edície prameňov k celému spektru čiastkových tém. Doktorand literatúru nielen pasívne využíva, ale aj kriticky hodnotí vrátane prác školiteľa. Rozsiahlou historiografiou sú okrem hlavných problémov dizertácie podložené aj vedľajšie skúmané otázky, napríklad postavenie nemeckého etnika určeného na kolonizáciu Protektorátu v pôvodných domovoch. Pochopiteľne, že malé medzery v historiografickom výskume by sa mohli nájsť, ale určite nie podstatné. Napríklad v hodnotení úlohy verejných stavieb v germanizácii sa mohla využiť monografia Dr. Janáča o dejinách kanála Odra-Labe-Dunaj alebo dobové práce k projektom československej diaľnice. Rozbor a využitie doterajšieho stavu historiografie k téme dizertácie je doplnené alebo podstatne rozšírené pôvodným pramenným výskumom archívnych fondov, ako aj dobových periodík, štatistík, ročeniek, správ, publikácií a iných dobových prameňov. Okrem početných fondov centrálnych archívov Českej republiky v Prahe a Brne doktorand prešiel aj viaceré mieste archívy a fondy nemeckého Spolkového archívu v Berlíne a Koblenzi. Autor celkom uvádza 11 archívov a 46 fondov. Podľa obsahu a výsledkov dizertácie bola práca s pramenným materiálom po formálnej a technickej stránke na vysokej odbornej úrovni. Rovnako aj formálna stránka citácií jednotlivých druhov prameňov je v súlade s normami.

4/ Vlastný prínos dizertácie

Zvolená téma germanizačnej a osídľovacej politiky nacistického Nemecka a jej realizácie v konkrétnych podmienkach Protektorátu Čechy a Morava bola už z pohľadu viacerých aspektov a čiastkových tém spracovaná v početných monografiách, štúdiách a edíciách prameňov českej, nemeckej a inonárodnej historiografie druhej polovice 20. storočia, ako aj v najnovšej historiografii po roku 2000. Autor sa teda mohol oprieť o viaceré práce hodnotiace teoretické otázky zvolenej témy aj konkrétny vývoj historických procesov súvisiacich s predmetom skúmania. Práca prinášajúca celkový pohľad na sledovanú problematiku, kde by boli komplexne spracované všetky jej aspekty vo vzájomných súvislostiach a navyše podstatne rozšírené najnovším výskumom však doteraz chýbala. Medzi prácami, z ktorých doktorand vychádza sú aj viaceré jeho monografie a štúdie k čiastkovým témam (dejiny protektorátnej Prahy, činnosť Nemcami ovládnutého Pozemkového úradu, formy zaberania pôdy atď). To znamená, že sa opiera aj o svoj doterajší výskum a prípravné práce, čo rozširuje jeho vlastný prínos do problematiky. Autor svojim výkladom a novým výskumom prispel vo väčšom alebo menšom meradle ku rozšíreniu poznania vo všetkých nastolených otázkach. Najväčší prínos však podľa môjho názoru spočíva v kapitolách o konkrétnej realizácii germanizačnej a osídľovacej politiky v českých krajinách (hodnotenie úlohy nacistických inštitúcií a korporácií, formy zaberania pôdy, postup osídľovania, plány germanizácie), kde autor poukázal na špecifiká sledovaného procesu v porovnaní s inými obsadenými krajinami, napríklad s Poľskom a Ukrajinou a kde sú uvedené konečné štatistické údaje o kolonizácii Protektorátu. M. Hořejš v dizertácii potvrdil hypotézy, že zámery germanizačnej a osídľovacej politiky dospeli v Protektoráte aj v Župe Sudety len do prípravnej fázy, že exponenti nacistického Nemecka počítali s vlastnou realizáciou sledovaného procesu až po skončení vojny a že skutočné zámery pokiaľ možno utajovali, aby nenarušili sociálnu a hospodársku stabilitu Protektorátu potrebnú pre vedenie vojny a že plánovali germanizáciu väčšiny českého obyvateľstva, lebo vyhovovalo ich rasovým kritériám, aj keď súčasťou plánov bola tiež deportácia a likvidácia časti českého národa.

IV. Otázky k obhajobe

1/ Ako by doktorand porovnal zámery, nacionálnu stránku, metódy a výsledky kolonizácie poľnohospodárskeho vidieka českých krajín v rokoch 1942 – 1945 so zámermi, postupom, výsledkami a s nacionálnym rozmerom kolonizácie južného Slovenska s prevahou maďarského obyvateľstva v medzivojnovom období ?

2/ Mohol by doktorand uviesť aspoň základné paralely a rozdiely germanizačnej politiky nacistického Nemecka na obsadených územiach a vo formálne samostatných satelitoch Nemecka v strednej a juhovýchodnej Európe ?

V. Záver

Doktorand Miloš Hořejš si po dohode so školiteľom zvolil prínosnú tému dizertačnej práce, ktorá doteraz nebola komplexne spracovaná. Dizertácia vychádza z rozsiahleho historiografického a z pôvodného pramenného výskumu. Po teoretickej a metodologickej stránke je dobre zvládnutá a prináša množstvo nových poznatkov, hodnotení a analýz k zvolenej téme. Vyčerpávacím spôsobom odpovedá na viacero významných hypotéz o germanizačnej osídľovacej politike nacistického Nemecka v Protektoráte Čechy a Morava. Obsah práce plne zodpovedá hlavnej téme dizertácie a kľúčovým cieľom vytýčeným v úvodnej časti. Dizertácia je po jazykovej a formálnej stránke na dobrej úrovni a zodpovedá predpísaným štandardom.

Predložená dizertačná práca spĺňa podmienky kladené na dizertačnú prácu, a preto ju odporúčam k obhajobe a predbežne ju klasifikujem ako prospel.

V Bratislave 7. mája 2018

PhDr. Ľudovít Hallon, DrSc.
Historický ústav SAV Bratislava